

מקרא שמות במקרא

וַיִּשְׁכֶּם יַעֲקֹב בְּבֶקֶר וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׁם מְרִאשְׁתּוֹ וַיִּשֶׁם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצַק שָׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ: וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל וְאֹלָם לֹא שֵׁם הָעִיר לְרֹאשְׁנָה: (בראשית כח יח-יט).¹

הַפֶּעַם יְלֹה אִישִׁי אֵלִי ... עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ לֹי: ... הַפֶּעַם אֹדָה אֶת ה' עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ יְהוֹדָה: ... נִפְתָּלִי אֱלֹהִים נִפְתָּלְתִּי ... וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נִפְתָּלִי: בְּאֲשָׁרֵי כִי אֲשֶׁרוֹנִי בְּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֲשֶׁר ... נָתַן אֱלֹהִים שְׁכָרִי ... וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשְׁשָׁכָר: (בראשית פרקים כט, ל).²

וַתֹּאמֶר אֶסָּף אֱלֹהִים אֶת חֲרָפְתִּי: וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף ה' לִי בֶן אַחֵר: (שם).³

בראשית רבה פרשה יז סימן ד – אדם הראשון קורא שמות⁴

א"ר אחא: בשעה שבא הקב"ה לבראות את האדם, נמלך במלאכי השרת. אמר להן: "נעשה אדם" (בראשית א כו). אמרו לו: אדם זה מה טיבו? אמר להן: חכמתו מרובה משלכם. הביא לפניכם את הבהמה ואת החיה ואת העוף, אמר להם: זה מה שמו? ולא היו יודעין. העבירן לפני אדם, אמר לו: זה מה שמו? אמר: זה שור, זה חמור, זה סוס, וזה גמל. - ואתה מה שמך? אמר לו: אני נאה להיקרא אדם שנבראתי מן האדמה. - ואני מה שמי? אמר לו: לך נאה להקראות אדוני שאתה אדון לכל בריותיך. אמר ר' אחא: "אני ה' הוא שמי" (ישעיה מב ח) - הוא שמי שקרא לי אדם הראשון.⁵

¹ פרשתנו פותחת בקריאת שם למקום, על נושא זה התעכבנו מעט בדברינו [לוח העיר הפלאית](#) ויש עוד מקום להתגדר בו. מאות פעמים מוזכר במקרא קריאת שם לאדם או למקום. בולט במיוחד בנושא זה הוא ספר בראשית. התופעה נמשכת גם בתחילת ספר שמות ובמידה פחותה בספרים במדבר ודברים (בספר ויקרא אין קריאת שמות כלל). בספרי הנביאים והכתובים מצאנו קריאת שמות, במובן שאנו מדברים עליו, היינו מתן שם חדש או מחודש לאדם או מקום: בספרי יהושע ושוטפים (שמות מקומות הקשורים בכיבוש הארץ), בספר שמואל, במלכים, ישעיהו, מגילת רות, איוב וספר דברי הימים (שחזור לספרי המקרא ונביאים ראשונים). מאפיין נוסף של ספר בראשית הוא לא רק הכמות אלא גם המהות. כולם קוראים שמות בספר בראשית: אדם הראשון, חוה, קין, אברהם, הגר, בנות לוט, יעקב, עשו, תמר, האשה המיילדת - כולם קוראים שמות, נשים כגברים, פשוטי עם כאנשים רמי מעלה. שמות לאנשים ושמות למקומות, ראו השם שנתנה הגר לשכינה: "וַתִּקְרָא שֵׁם ה' הַדֶּבֶר אֱלֹהִים אֲתָהּ אֵל רִאִי כִי אֲמָרָה הִגֵּם הַלֵּם רִאִיתִי אֲחֵרִי רִאִי". ויש בספר גם קריאה חוזרת של שמות, אם כשינוי (אברם - אברהם, שרי - שרה) ואם כתוספת (יעקב - ישראל). הפעם אנחנו עם קריאת שמות לבני אדם ולחי בעקבות מתן השמות לבני יעקב בפרשת השבוע.

² כבר עמדו הפרשנים על כך שאצל בני יעקב, האם היא זו שנותנת את השם. בכולם כתוב "וַתִּקְרָא" ורק אצל לוי כתוב "קרא" בלשון זכר (כללי). מי הוא שנתן ללוי את שמו? כפשוטו, יעקב אביו (רשב"ם, רד"ק, חזקוני ראו דבריו שם על זבולון). ורש"י מביא מדרש אגדה עלום שהמלאך גבריאל הוא שנתן ללוי את שמו. על דעת כולם, דבר זה מסמל את ייחודו של שבט לוי שנבחר לעבודת ה' (ואולי גם את כעסו של יעקב כאשר הוא נוהג יחד עם שמעון שלא כשורה במעשה דינה). ואצל בן הזקונים בנימין, גם האם (רחל) וגם האב (יעקב) נותנים לו כל אחד שם אחר, ככתוב: "וַיְהִי בְצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מָתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא לוֹ בְּנִימִין" (בראשית לח יח). ונבר השם שנתן לא אביו.

³ לבנימין יש כאמור שני שמות שונים ואילו ליוסף יש שם אחד עם שני מקורות המייצגים שתי משמעויות שונות-משלימות. (ולזבולון שם במשמעות כפולה כלפי שמים וכלפי אדם, מהשדה אל הבית ועד בית המקדש, ראו במפרשים) לבת היחידה שנזכרת, דינה, אין מקור והסבר לשם (אולי על שם סופה? ראו [הסיפור על אסנת](#)). האם האמהות שהתעסקו במתן שמות, החשיבו את הבנים יותר מהבנות? איפה הבנות שמן הסתם נולדו? ראו שיטת רבי יהודה בבראשית רבה פד כא: "לאחיותיהם נשאו השבטים".

⁴ על מנת להבין את המדרשים הללו הקשורים במתן שמות כחלק מהבריאה, כמתואר בפרק ב בסיפור הבריאה השני, חשוב מאד לקרוא את פסוקים טז-כג בבראשית פרק ב בעיון. (בפרק א הוא סיפור הבריאה הראשון, אין קריאת שמות ליצורים חיים, רק לדומם: אור, יום, לילה, יבשה, ימים וכו'). תחילה מצווה האדם על איסור האכילה מעץ הדעת טוב ורע (עוד לפני בריאת האשה, היא לא שמעה את הציווי מפי הקב"ה!), בהמשך, הקב"ה אומר (לעצמו): "לא טוב היות האדם לבדו אֶעֱשֶׂה לוֹ עֶזְרָ כְּנֶגְדּוֹ", אבל לפני שהוא עושה כן, הוא בורא את "כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם" ומביא אל האדם שיתן להם שמות, ככתוב: "וַיֹּבֵא אֶל הָאָדָם לְרֹאוֹתָהּ מֶה יִקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נָפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמָהּ". במהלך מתן השמות מפנים האדם שמכל החי, הוא היחיד שאין לו בת זוג, ככתוב: "וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלַעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלֹכֵל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְלָאָדָם לֹא מָצָא עֶזְרָ כְּנֶגְדּוֹ". או אז נוצרת האשה מצלע אדם והוא קורא עליה: "זֹאת הִפְעַם עֵצָם מַעֲצָמִי וּבִשָּׁר מִבְּשָׁרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לִקְחָה זֹאת". מקריאת פשט הפסוקים עולה קשר מעניין בין זוגיות החי ובין קריאת שמות, בין היצירה (הזוגית) והשפה. והמדרש ייקח אותנו הלאה אל נפלאות כוחו של האדם כיצור תבוני אשר משלים את מעשה הבריאה האלוהי בשפה האנושית היוצרת. האם היה זה מבחנו של אדם הראשון כמי שנברא בצלם אלהים, מבחן שרק אם יעמוד בו ויצליח היכן שנכשלו המלאכים, יזכה לזוגיות?

⁵ כוחו של האדם ועדיפותו על המלאכים, אולי עצם סיבת ברייתו, היא יכולתו לקרוא שמות. לסווג ולמייין (classification & Taxonomy) כאיש מדע (ראו ספריו של הרב סולובייצ'יק), לזהות ולהבין את "האחר" כייצור בעל רגש, ולתת לו שם. האדם לא רק קורא שמות לכל חי, ככתוב: "וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלַעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלֹכֵל חַיַּת הַשָּׂדֶה" (בראשית ב כ), זו קריאת השם לחי הראשונה בתורה, אלא גם קורא שם (עפ"י המדרש) לעצמו ולבוראו: לא בכדי מכונה האדם "הכוח המַדְבֵּר" בספרות החכמה של הראשונים (הראב"ד, הרמב"ם, ריה"ל, ספר העיקרים ועוד). שימו גם לב להבדל בין קריאת השמות הראשונה: שור, גמל, סוס שממציאה את המילה הראשונה וכוחה בעצם המיון והסיווג, ובין הקריאה השנייה: אדם, שמבוססת על מילה שכבר קיימת: אדמה ואדון. אך יש בעיה במדרש בפער בין השם אדוני שבמדרש ובין שם הווה שבפסוק בישיעיהו: "אני ה' הוא שמי". בנוסחאות מסוימות (א.א. הלוי למשל) האדם אומר לקב"ה הוא: "לך נאה להקראות ה' שאתה אדון לכל בריותיך", אבל כל הרעיון הוא כפל המילים אדוני – אדון! האם זה בגלל שכותבים שם הווה ומבטאים שם אדנות? מדרש זה צריך עיון ונראה שתפקידו בקריאת שמות ונוסחאות לא תם.

חזר והעבירן לפניו זוגות, אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג ולאדם לא מצא עזר כנגדו, אתמהא.⁶

בראשית רבתי פרשת בראשית עמוד 25 – למה צעק השטן?

באותה שעה אמר הקב"ה לשטן: אתה תתחיל לדבר שמות לבהמות, או אדם? א"ל השטן: אני אתחיל. הביא הקב"ה שור ופרה והעמידן לפני השטן וא"ל: מה שמותם של אלו? ולא ידע. הרחיק אלו מלפניו והביא גמל וא"ל: מה שמו? ולא ידע. הרחיק זה והעמיד החמור, ולא ידע. נתן הקב"ה לאדם ערכות לב בחכמה ולשון מדבר ומשיב, כדכתיב: "לאדם מערכי לב" (משלי טז א).⁷ הביא לו הבקר ואמר לו הקב"ה: במה יקרא שמו של זה? כי פתח לו בב'. אמר לו: בקר. העמיד לפניו הגמל ואמר: גם זה מה שמו? כי פתח לו בג', אמר: גמל. העמיד לפניו החמור וא"ל: חי זה מה שמו? כי פתח לו בח', אמר: חמור. כיון שראה השטן שהקב"ה נתן חכמה לאדם, צעק צעקה גדולה. עלתה עד לשמים. א"ל חי העולמים: מדוע צעקת? א"ל: ולמה לא אצעק? כי יצרתני משכינתך ויצרת אדם מעפר הארץ ונתת לו חכמה ובינה.⁸

בראשית רבה פרשה יח סימן ד – יתרון לשון הקודש

"לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת" (בראשית ב כג), מכאן שניתנה התורה בלשון הקודש.⁹

ילקוט שמעוני פרשת בראשית רמז כד – איש, אשה, אש

רבי יהושע בן קרחה אומר: על שם בשר ודם נקרא אדם. ומשבנה לו עזר נקרא שמו איש והיא אשה. מה עשה הקב"ה? נתן שמו ביניהם. אם הולכין הן בדרכיו, הרי שמי נתון ביניהן ומציל אותן מכל צרה. ואם לאו, הריני נוטל את שמי והן נעשין אש ואש והאש אוכלת אש. כי אש היא עד אבדון תאכל: לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה, מכאן שניתנה תורה בלשון הקדש.¹⁰

ויקרא האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה אם כל חי: (בראשית ג כ).

⁶ קריאת השם קשורה קשר הדוק בנושא הזוגיות. גם כאן, נשען המדרש באופן ברור על המקרא, שהרי פסוק מפורש הוא בתורה: "ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו". האדם כשהוא עדיין בלי בן זוג (עפ"י המדרש) קורא לעצמו אדם ולקב"ה אדוני אבל בעקבות קריאת השמות, הוא נוכח שהוא יחיד. ולאחר שמצא את בת זוגו, הקב"ה קורא אותו ואת בת זוגו אדם, וכתוב: "ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם", אבל זה פסוק מאוחר בסיפור בריאת האדם השלישי בראש פרק ה: "זה ספר תולדות אדם וכו'" – פסוק שנראה עוד בהמשך. מה הקשר בין קריאת שמות ובין הזוגיות? אדם מהו, יחיד או זוג? ומה השם שהאדם נותן לקב"ה, שם אדנות או שם הוויה? המאיר עינינו בשאלות אלה יבורך בכל מילי דמיטב, ויתקיים בו: "טוב עין הוא יברך" (משלי כב ט).

⁷ ראו המשך הפסוק, הפסוק כולו חשוב לדרשה זו: "לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון".

⁸ נראה שלא בכדי מכניס מדרש זה את השטן, במקום המלאכים. אין זאת אלא בשל כוחו ההרסני. השטן הורס וממית (אבל נברא מהשכינה!), השפה האנושית ומתן שמות היא מחיה ובונה ויסודה בעפר. המדרש גם בא לומר שכוח האדם במתן השמות בא לו בסייעתא דשמיא, הקב"ה רומז לו באותיות האל"ף ב"ת, ורומז לברכת החונן לאדם דעת שבתחילת ברכות הבקשות בתפילת שמונה עשרה (ראו ירושלמי ברכות פרק ד הלכה ד: "רבי אמר: תמה אני היאך בטלו חונן הדעת בשבת, אם אין דעה, תפילה מניין?"). שימו גם לב שמדרש זה נעצר במתן השמות לבעלי החיים ואין כאן את מתן השם האדם עצמו ולא לקב"ה כבראשית רבה לעיל.

⁹ פסוק זה חותם את סיפור קריאת השמות בבריאת העולם כפי שהזכרנו בהערה 4 לעיל. הצמד איש אשה מציע קריאת שם אשר מדגיש את הקשר הזוגי, בנפרד מהשם אדם. האם נוכל לומר שהזוגיות משנה את שם היחיד? כך או כך, גלשונו ללשון נופל על לשון שגם הוא חלק מנושא קריאת השמות. האם זה מיוחד לשפה העברית? ראו תרגום הפסוק בתנ"ך אוקספורד: "... this shall be ... called woman, for from man was this taken". אך במרבית השפות האחרות אין זה כך. ראו גם תרגום אונקלוס: "לדא יתקרי אתתא ארי מבעלה נסיבא דא". ותרגום המיוחס ליונתן: "לדא חמי למיקרא אתא ארום מגבר איתנסיבת דא", שמאבדים את כל משמעות הפסוק, שלא לדבר על הדרשה (אם נאמרה לאחר התרגום). וכבר אמרו חכמינו על הארמית: "אמר רבי: בארץ ישראל לשון סורסי למה? אלא אי לשון הקודש אי לשון יוונית! (מסכת סוטה מב ע"ב)".

¹⁰ למשחקי המילים אין סוף ולשון נופל על לשון חוזר ונילוש שוב על לשון. המדרש מוסיף רובד על 'לשון נופל על לשון' של המקרא ומכניס לכאן את המילה אש. נראה שהמקור לילק"ש זה הוא מסכת כלה פרק א הלכה ז: "אמר רבא למה נקרא שמה אשה? שהיא אש. איש - שהוא אש. י"ד דאיש ה"א דאשה, הרי שם מוטל ביניהם. נתחממו, הרי השם מסתלק מביניהם ונשתייר אש ואש".

¹¹ גם כאן, חשוב מאד לעיין במקרא. היכן כתוב פסוק זה? ראו בראשית פרק ג פסוקים יז-כ: "ולאדם אמר פי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתך לאמר לא תאכל ממנו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך: וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה: בזעת אפריך תאכל לחם עד שובך אל האדמה פי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב: ויקרא האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה אם כל חי". לאחר שאדם מגורש מגן עדן משום ששמע לקול אשתו, לאחר שנגזרה עליו קללת האדמה, עבודה קשה בעבור לחם יומו ותזכורת שמוצאו וסופו לעפר, הוא נותן לאשתו שם חדש שאינו נגזר משמו – שם של חיים. זו, אגב קריאת השם השנייה במקרא, לקריאה הראשונה של שם לבני אדם, קדמה קריאת שמות החיות בפרק ב שראינו לעיל. שם מחודש זה "חוה" מדגיש את ישותה ועצמאותה של האישה-חוה, כאילו אדם הראשון אומר: אני אדם כי באתי מהאדמה (הסתכלות לאחור) ואילו את חוה, את אם כל חי. אלה החיים המוכרים לנו מחוץ לגן עדן. ההסתכלות היא קדימה. ראו גם תנחומא תולדות סימן ח שהאדם הוא עפר ואילו האשה היא עצם. כל קריאת שם וישות היא לעצמה: אדם וחווה. ראו אמנם המדרש בבראשית רבה כא ב שמנסה להכליל גם את חוה בשם אדם: "א"ר הווא היכן מצינו שנקראת חוה אדם? (ישעיה מד) כתפארת אדם לשבת בית", וכפי שמצוי במקרא עצמו: "ויקרא שמם אדם". אבל בפועל, אלה שני שמות שונים: אדם וחווה.

בראשית רבה פרשה לז סימן ז – מתן שמות לפי המאורע

"ולעבר יולד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ" (בראשית י כה). רבי יוסי ורבן שמעון בן גמליאל. רבי יוסי אומר: הראשונים, ע"י שהיו מכירים את ייחוסיהם היו מוציאים שָׁמֶן לשם המאורע. אבל אנו, שאין אנו מכירים את ייחוסינו, אנו מוציאים לשם אבותינו. רשב"ג אומר: הראשונים, על ידי שהיו משתמשים ברוח הקודש, היו מוציאים לשם המאורע. אבל אנו, שאין אנו משתמשים ברוח הקודש, אנו מוציאים לשם אבותינו.¹²

בראשית רבתי פרשת בראשית עמוד 56 – הוספת השם אנוש

"ויולד את אנוש" – זה שהכתוב אומר: "לְכֹהֵזוּ מִפְעֻלֹת ה' אֲשֶׁר שָׁם שְׁמוֹת בְּאֶרֶץ" (תהלים מו ט) אל תקרא שְׁמוֹת אלא שְׁמוֹת, שמתוך שמותן יכולין אנו ללמוד מעשיהם ומאורעותיהן. וכן אנוש על שם מאורעו נקרא אנוש, ואין אנוש אלא שבר, וכן הוא אומר: "ומכתי אנושה" (ירמיה טו יח).¹³

מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק ד – שמות למפעלי האדם

"ויהי בנה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך". לפי ששמע מן הקב"ה שעתיד לכלות זרעו אחר שבעה דורות, לכך קרא שם העיר כשם בנו חנוך, כדי שיהיה שמו נזכר בעולם. כמו דכתיב: "קראו בשמותם עלי אדמות" (תהלים מט יב).¹⁴

בראשית רבה כה ב פרשת בראשית – מדרשי שמות

"ויקרא את־שְׁמוֹ נח לֵאמֹר זֶה יִנְחַמְנוּ מִפְעֻשָּׁנוּ וּמִעֲצָבוֹן גִּדְּנוּ מִן־הָאָדָמָה אֲשֶׁר אָרְרָה ה' " – ר' יוחנן ורבי שמעון בן לקיש. רבי יוחנן אומר: לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש.¹⁵ לא הוה צריך קרא למימר אלא: נח זה ינחנו, או נחמן זה ינחמנו. אלא בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון השליטו על הכל, הפרה היתה נשמעת לחורש, והתלם נשמע לחורש. כיון שחטא אדם מרדו עליו, הפרה לא היתה נשמעת לחורש, והתלם לא היה נשמע לחורש, כיון שעמד נח – נחו.¹⁶

¹² ידועה התופעה ששמות כמעט שאינם חוזרים בתנ"ך (יעקב לא חושב לתת לאף אחד מבניו את השם אברהם או יצחק. אפשר שמדרש זה מנסה להסביר תופעה זו בכך שבכל ילד שנולד השכילו הוריו לראות את ייחודו ותולדותיו ונתנו לו שם בהתאם. במרוצת הדורות השתנה המנהג, בין השאר כחלק מהמלחמה בהתבוללות ובהשפעות זרות. ראו בראשית רבה מט א: "ושם רשעים ירקב ... שמעת מימך אדם קורא שם בנו פרעה, סיסרא, סנחריב? אלא, אברהם, יצחק ויעקב, ראובן, שמעון, לוי ויהודה". וכן הוא בשיר השירים רבה ד יב בהקשר עם שעבוד מצרים (ויקרא רבה לב ה): "בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמם ... ראובן ושמעון ירדו [למצרים], ראובן ושמעון עלו [ממצרים]. ולא היו קורים לראובן - רופוס ולשמעון - לולינינוס וליוסף - יוסטוס". באופן פרדוכסלי, דווקא מי שיועד ומכיר את ייחוסו ולא חושש מהשפעות חיצוניות והתבוללות, יכול לחדש שמות שיצינו את המאורע, התקופה ואת ייחודו של הנולד. ואם מותר היה לחדש ולאמץ את אלכסנדר, הורקנוס, תודוס ואנטיגונוס, אסתר ומרדכי, בער, וולף ולייב ולא לחשוש, אז אולי גם מותר לחדש את: ליהי, ליטל, אלינור, יועד, רביב, שלי ומאיה. ולא להיבהל.

¹³ השם אנוש נתן כינוי נוסף לבני האדם: בני אנוש, המין האנושי, אבל גם את המכה האנושה, את השבר. במדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק מו מובא הנושא בהרחבה: "ועכשיו אנו נזקקין לדרוש שמות אבותינו, שהרי ניתנה רשות לבעלי תורה לדרושם כפי קבלתם. שהרי מצינו שהיו הראשונים מליאי חכמה ותבונה, ומתנבאין ואינם יודעין מה מתנבאין, אלא מתכווין ברוח הקודש על מה שעתיד להיות. וכן הוא אומר: אשר שם שמות בארץ (תהלים מו ט), אל תקרי שְׁמוֹת אלא שְׁמוֹת, מלמד ששמו של מקום, או שם אדם גורם למעשיו, וכן מהן מצינו מפורשין במקרא, כגון חוה נח אברהם יצחק ויעקב, וכל השבטים, פרץ וזרח, וכולן נקראין על שם הענין, ויש מהן מפורשין בתלמוד, ושאריתם קבלת רבותינו האחרונים". שמו של האדם גורם למעשיו ואולי גם מעשיו של האדם גורמים לשמו. שהרי מצינו בתורה עצמה שמות שהשתנו על מנת למלא ייעוד, ראשון לכולם אברהם: "וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמֶךָ אֲבִרָם וְהָיָה שְׁמֶךָ אֲבִרָהָם כִּי אֲבִי הַמֶּלֶךְ הָיָה" (בראשית יז ה) וכן שרה, יעקב, יהושע (מי עוד?). ובעצם חוה לפני כולם.

¹⁴ האדם קורא בשמות לא רק לצאצאיו ולבעלי החיים, אלא גם למקומות. מקומות שהוא בונה או מקומות שהוא מגלה. המקום הראשון בתנ"ך בו בונים מקום וקוראים לו בשם, נעשה ע"י קין, הרוצח הראשון, שמקווה שהעיר שיבנה, תשרוד הרבה אחרי שהוא זרעו יעברו מן העולם (בזכות בנו?). ראו בראשית רבה כג א: "קראו בשמותם עלי אדמות - טבריה על שם טיבריואס, אלכסנדרדיאה על שם אלכסנדרוס, אנטוכיה על שם אנטיוכס". אבל שמו של מקום יכול לנבוע לא רק ממעשה האדם ומפעליו ומאורעות היסטוריים (שנער, בבל), אלא גם ממיקומו בטבע וסביבתו: "חמת זו טבריא, ולמה נקרא שמה חמת - על שום חמי טבריא. רקת - זו ציפורי. ולמה נקרא שמה רקת - משום דמידייליא כרקתא דנהרא (שהיא מוגבהת מסביבתה כשפת הנהר). כינרת - זו גינוסר, ולמה נקרא שמה כינרת - דמתיקי פירא כקלא דכינרי (שמתוקים פירותיה כקול הכינור). אמר רבא: ... חמת - זו חמי גר, רקת זו טבריא, כינרת - זו גינוסר, ולמה נקרא שמה רקת - שאפילו ריקנין שבה מלאין מצוות כרימון. רבי ירמיה אומר: רקת שמה, ולמה נקרא שמה טבריא - שיושבת בטבריה של ארץ ישראל ... אמר זעירא: קטרון זו צפורי, ולמה נקרא שמה ציפורי - שיושבת בראש ההר כציפור". (מסכת מגילה דף ו עמוד א). עוד בשבח ארץ הגליל: "ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב זו סוסיתא. ולמה נקרא שמה טוב? שיפטור מן המעשרות" (ירושלמי מסכת שביעית פרק ו דף לו). הפלגנו למשנה ולתלמוד והרי כותרתנו היא מקרא שמות במקרא. אך כיוון שהגענו לכך, שים לב לחילופי השמות. שמות מקומות ואנשים, יכולים להשתנות. קריאת השם המקורית, לא בהכרח נשארת לעולם. ולמה זה נרחיק והוא בראש פרשתנו: "וַיִּקְרָא אֶת שְׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל וְאוֹלָם לֹז שֵׁם הָעִיר לְרָאשָׁנָה". ראו דברינו [לח העיר הפלאית](#) בפרשה זו.

¹⁵ אין קשר ישיר בין השם ובין המשמעות שלו, היינו הדרשה על השם שניתן.

¹⁶ וריש לקיש שם בהמשך בדרשה דומה: "ר' שמעון בן לקיש אומר: לא השם הוא המדרש, ולא המדרש הוא השם, ולא הוה צריך קרא למימר אלא או נח זה ינחנו או נחמן זה ינחמנו, אלא עד שלא עמד נח היו המים ומציפים אותם בתוך קבריהם ב' פעמים

מסכת חולין דף סג א-ב – שמות לעופות

למה נקרא שמו רָחֵם? כיון שבא רחם - באו רחמים לעולם ... למה נקרא שמה חסידה? - שעושה חסידות עם חברותיה; האנפה - זו דיה רגזנית, למה נקרא שמה אנפה? - שמנאפת עם חברותיה ... ראה - זו איה, ולמה נקרא שמה ראה? - שרואה ביותר ... עומדת בבבל ורואה נבלה בארץ ישראל.¹⁷

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק א דף ד – מיוחדות השם יצחק

ולמה נשתנה שמו של אברהם ושמו של יעקב ושמו של יצחק לא נשתנה? אלו - אבותן קראו אותן בשמן. אבל יצחק הקב"ה קראו יצחק, שנאמר: "וקראת את שמו יצחק".¹⁸

שמות רבה פרשה א סימן לג – שמות בני יוסף ובני משה

"ותלד בן ויקרא את שמו גרשום כי אמר גר הייתי בארץ נכריה" (שמות ב כב) - דרך הצדיקים לשום שם לבניהם לענין המאורע. ביוסף מהו אומר? "ויקרא יוסף את שם הבכור מְנַשֶּׁה כִּי נִשְׁנִי אֱלֹהִים אֶת כָּל עַמְלִי וְאֶת כָּל בֵּית אָבִי: וְאֶת שֵׁם הַשְּׁנִי קָרָא אֶפְרַיִם כִּי הִפְרִנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עֲנִי" (בראשית מא נא-נב) - כדי להזכיר את הנסים שעשה הקב"ה עמו. אף משה קרא שם בנו גרשום על הנס שעשה לו הקב"ה, שגר היה בארץ נכריה והצליחו הקב"ה לשם.¹⁹

שיר השירים רבה פרשה ד סימן יב' - "גן נעול אחותי כלה" – שלא שינו את שמם

רבי הונא בשם בר קפרא אמר: בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה. לא שינו את שמם: ראובן ושמעון ירדו (למצרים), ראובן ושמעון עלו (למצרים). ולא היו קורים לראובן - רופס ולשמעון - לולינינוס וליוסף - יוסטוס.²⁰

... א' בשחירת וא' בערבית ... כיון שעמד נח - נח". כשנח נולד הביעו הוריו ואולי גם אנשים נוספים סביבם משאלה שזה הך הנוול יביא להם נחמה מעצבון ידיהם, מהחי והטבע ששוב לא נשמעים לאדם, או ממימי הים שמציפים את האדמה (קדם מבוול?), וכשה אכן קרה שינו את שמו לנח. הרי לנו דוגמא למתן שם כפול ומשתנה. כלל זה: לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש, או בלשון אחרת שהשם משתנה בהתאם למדרש והמדרש בהתאם למציאות (לתקווה שהתגשמה), אולי מסביר גם את הפער במתן השם שמואל ע"י חנה: "ויהי לתקפות הימים ותהר חנה ותלד בן ותקרא את שמו שמואל כי מה' שאלתי" (שמואל א פרק א פסוק כ). בתפילתה, מבטיחה חנה שהילד שיינתן לה יושאל לה: "אסְרָאָה תִרְאָה בְעֵינֵי אִמָּתְךָ וְזָכַרְתִּי וְלֹא־תִשְׁכַּח אֶת־אִמָּתְךָ וְנִתְּנָה לְאִמָּתְךָ זָרַע אֲנָשִׁים וְנִתְּנָה לָהּ כְּלָיְמִי חַיִּי וְכו'". וכך גם עונה לה עלי: "לְכִי לְשָׁלוֹם וְאֵלֶיךָ יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת־שִׁלְתְּךָ אֲשֶׁר שָׁאֲלָתָּ מֵעַמּוֹ". שאול - משאלה. וכשנענתה וקבלה את מבוקשה והקב"ה שמע לה, קראה לו שמואל.

¹⁷ גם לחיות יש שמות עם סיבה. לעיל ראינו, במקרא ובמדרש, שמתן השמות התחיל מהחיות ומהם למד האדם על החסר בשמו ובמהותו (הזוגיות), ככתוב: "ויקרא האדם שמות לכל בהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עֵזר כְּגִדְרָה". עוד על שמות חיות, ראו מסכת ביצה כד עמוד א: "למה נקרא שמה צפור דרור - שדרה בבית כבשדה". גם לחפצים יש שמות: "למה נקרא שמו נבל שהוא מלבין כמה מיני זמר" (ירושלמי מסכת סוכה פרק ה דף נה). ושוב אנו נסחפים למדרש ולחז"ל. קריאת שמות לחפצים לא קיימת במקרא (להוציא פרק א בבראשית כ"ל). במקרא יש קריאת שמות לאנשים, למקומות, לרגל מאורעות ולשם (ה'). ועל האיה או הראה כבר אמרו הדרשנים שמי שמצוי בחוץ לארץ ומה שהוא רואה ממרחק גדול כזה הם נבלות בארץ ישראל - נכלל ברשימת העופות הטמאים. עוד על ראייה פלאית זו של האיה, ראו במדרשים על סודם "יש מין איה שהוא מגביה עצמו עשירים וחמשה מילין למעלה והוא רואה בארץ" (פסיקתא דרב כהנא פסיקתא אחריתא סוכות), מובא בדברינו [סוכתה של סודם](#).

¹⁸ חזרנו לשמות בני אדם. אברהם ויעקב השתנה שמם, ע"י הקב"ה, כי בני אדם (הוריהם) נתנו להם את שמם הראשון. אבל יצחק הקב"ה קראו יצחק ולפיכך אין מקום לשנות את שמו. יצחק הוא דוגמא בולטת בתנ"ך של אדם ששמו מלווה אותו לאורך כל חייו (עוד הרבה לפני תחילתם) בסיטואציות שונות ורבות. ראו בראשית פרקים יז עד כז: "ויפל אברהם על פניו ויִצְחָק ... ויאמר אֱלֹהִים אֲבִל שְׂרָה אֲשֶׁתְּךָ יֵלֶד לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק ... וְתִצְחַק שְׂרָה בְקִרְבָּהּ ... לְמָה זֶה צִחָקָה שְׂרָה ... וְתִכְחַשׁ שְׂרָה לֵאמֹר לֹא צִחָקָתִי כִּי יִרְאֶה וַיֹּאמֶר לֹא כִּי צִחָקָתִי: וַיִּקְרָא אֲבִרָהָם אֶת שֵׁם בְּנוֹ הַנּוֹלֵד לוֹ אֲשֶׁר יֵלֶד לוֹ שְׂרָה יִצְחָק ... וְתִאמַר שְׂרָה צִחָק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל הַשְּׂמֵעַ יִצְחָק לִי ... וְתִלֵּד שְׂרָה אֶת בֶּן הַגֵּר הַמִּצְרִי אֲשֶׁר יֵלֶד לְאֲבִרָהָם מִצְחָק ... קַח נָא אֶת בְּנֶךָ אֶת יִחִידְךָ אֲשֶׁר אֶהְיֶה אֵת יִצְחָק ... וְהִנֵּה יִצְחָק מִצְחָק אֶת רַבְּקָה אֲשֶׁתוֹ ... וְהִי כִּי יִזְקֶן יִצְחָק וְתִכְתֵּן עֵינָיו מֵרָאיתָ". האם גם לזה התכוון המדרש באומרו שהקב"ה נתן לו את שמו (והוא מקיים אותו לאורך כל חייו)? ראו דברינו [בין צחוקו של אברהם לצחוקה של שרה](#) בפרשת וירא. וכבר הרחבנו לדון בדמותו המיוחדת של יצחק בדברינו [יצחק אבינו](#) בפרשת תולדות.

¹⁹ לשם כמו בשם ויש גורסים: משם. משה ששמו ניתן לו ע"י בת פרעה (ראו דברינו [בתי - בת פרעה](#) בפרשת שמות), רואה בארץ מצרים מולדת שממנה נאלץ לברוח. מדין היא "ארץ נכריה" בהשוואה עם מצרים. המדרש כאן משווה בין שמות הבנים של יוסף ואלה של משה. אבל מדרש אחר דווקא מדגיש את ההבדל בין האישים. ראו דברים רבה ב ח: "א"ר לוי: אמר לפניו: ריבונו של עולם, עצמותיו של יוסף נכנסו לארץ ואני איני נכנס לארץ? אמר לו הקב"ה: מי שהודה בארצו נקבר בארצו ומי שלא הודה בארצו אינו נקבר בארצו. יוסף הודה בארצו, מנין? גבירתו אומרת: ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו (בראשית לט) ולא כפר, אלא: כי גָּבַר גְּבִרְתִּי מֵאֶרֶץ הָעֶבְרִים (בראשית מ טו) - נקבר בארצו ... אתה שלא הודית בארצך, אין אתה נקבר בארצך. כיצד? בנות יתרו אומרות: "איש מצרי הצילנו מיד הרועים" והוא שומע ושותק". ומזרעו של גרשום בן משה יצא יהונתן ששימש כהן לפני פסל מיכה (בבא בתרא קט ע"ב, מכילתא פרשת יתרו, אבות דר' נתן נוסח א פרק לד ועוד). האם כבר כאן בנתינת השם נזרע זרע הפורענות של גרשום בנו של משה? ראו דברינו [פסל מיכה](#) במיוחדים. ראו גם [השבועה שנשבע משה ליתרו](#) בפרשת שמות.

²⁰ אנחנו סוקרים מנקודת מבט כללית וחיצונית את קריאת השמות במקרא (ובמדרשים שבנוי עליה), אבל כאן נראה שאין זו דרשה סתמית, אלא עקיצה ברורה של הדרשן לאנשי דורו שהחלו לקרוא לילדיהם בשמות נכריים, כגון שמות יווניים. ראו הערה 12 לעיל. ראו גם דברינו [ארבעה מי יודע](#) בפסח.

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויקהל סימן א – שם טוב

ויקהל משה וגוי' (שמות לה א). ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם וגוי' (שם שם ל). זהו שאומר הכתוב: "טוב שם משמן טוב" (קהלת ז א), שהשמן הטוב כמה ריחו הולך מיל אחד או שני מילין, אבל השם הטוב הולך מסוף העולם ועד סופו, הוי: טוב שם משמן טוב. "ויום המות מיום היוולדו" (קהלת שם), יום מיתתו של אדם, מיום שנולד בו. למה? ביום שנולד בו אין אדם יודע אם מעשיו יפים אם לאו, אבל כשהוא מת הוא מודיע מעשיו לבריות... אמר ר' לוי: למה הדבר דומה? לשתי ספינות שהיו בים מלאות סחורה. אחת באה ואחת הולכת. אחת שהיתה באה, היו מקלסין אותה. עמדו להם תמיהים, אמרו: למה אתם מקלסים לזו ואין אתם מקלסים לזו? אמרו להם: לזו שבאתה אנו מקלסין, כי אנו יודעים שהלכה בשלום ובאה בשלום, אבל זו אין אנו יודעים מה היא עתידה לעשות. כך, כשאדם נולד אין בני אדם מכירין מעשיו. כשנפטר מן העולם הן יודעים מה היו מעשיו, הוי: ויום המות מיום היוולדו...²¹

דבר אחר: טוב שם משמן טוב - טוב היה שמו של בצלאל, משמן הטוב. למה? שפרסמו הכתוב, שנאמר: ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה.²²

מסכת ברכות דף לט עמוד ב – שלום אתה ושלימה משנתך

תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק: מניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע ומברך. אמר ליה: מה שמך? אמר ליה: שלמן. אמר ליה: שלום אתה ושלמה משנתך, ששמת שלום בין התלמידים.²³

שבת שלום**מחלקי המים**

מים אחרונים 1: כיון שאנו עומדים בפרשת ויצא ובשמות שנים עשר בני יעקב, מן הראוי לחזור למתן השמות לבני יעקב. ראו שמות רבה א ה שכל השבטים מקבלים משמעות חדשה לשמותם בגאולת מצרים: "ראובן – שנאמר: ראה ראיתי את עני עמי, שמעון – על שם: וישמע אלהים את נאקתם, לוי על שם שנתחבר להם הקב"ה בצרתן מתוך הסנה, לקיים מה שנאמר: עמו אנכי בצרה (תהלים צא). יהודה על שם שהודו להקב"ה וכו'". אולי בדומה לשם חוה שניתן לה אחרי הגירוש מגן עדן. וגם לחודשי לוח השנה ניתנו שמות חדשים ע"י שבי ציון בתחילת בית שני, אבל נראה שקצת גלשנו.

מים אחרונים 2: למדרש רבצי על השטן שצעק, אנו מבקשים להוסיף את הדרשה הבאה ("מן הגניזה"): לאחר שצעק וזעק השטן, אמר הקב"ה לאדם: מה שמו של מי זה שצועק שם וסותם את כל שבילי הרקיע (רומז לו באות שי"ן וסי"ן). והאדם עונה: שטן שמו". גם לשטן נתן האדם את שמו.

²¹ מדרש זה מועתק משמות רבה שמות רבה מח א, פרשת ויקהל. שם נראה שהנוסח מדויק יותר. ראו שם המשל של ר' לוי בהפוכה: "אמר ר' לוי: משל לשתי ספינות שהיו פורשות לים הגדול. אחת יוצאת מן הלבין (נמל) ואחת נכנסת ללבין. זו שיוצאת היא הכל שמחין בה. זו שנכנסת לא היא הכל שמחין בה. פקח אחד היה שם, אמר: חלופי הדברים אני רואה כאן. זו שהיא יוצאת מן הלבין לא היא הכל צריכים לשמוח, שאינן יודעין באיזה פרק היא עומדת ומה ימים מזדווגין לה ומה רוחות מזדווגות לה. וזו שנכנסת ללבין היא הכל צריכים לשמוח, לפי שהם יודעים שנכנסת בשלום ויצאה בשלום מן הים. כך אדם, נולד מונין לו למיתה. מת, מונין לו לחיים. ועליו אמר שלמה (קהלת ז) ויום המות מיום היוולדו".

²² סוף דבר הכל נשמע, האדם צריך לחיות את חייו באופן שיגשים את שמו, כולל אפשרות של שינוי השם, ויצא מן העולם בשם טוב. בצלאל הוא בית אב לנושא זה. וכבר דנו בדמותו של בצלאל, "שמה בצל אל היית וידעת", אגב דברינו [אָרֹן קוֹדֶם או משכן קוֹדֶם](#) במחלוקת משה ובצלאל בסדר בניית המשכן וכליו בפרשת ויקהל. בני משה ובצלאל הם התוספת הנכבדה של ספר שמות בנושא קריאת שמות ("ואלה שמות") בהשוואה עם ספר בראשית.

²³ אמרנו שנתמקד במקרא (ובדרשות חז"ל על המקרא שהרי אנו עוסקים במדרש) ונסחפנו פה ושם לחז"ל עצמם. כיון שכך, בחרנו להיסחף עוד קצת לסוגיה בה נחלקו חובשי בית המדרש (כנראה בלהט רב) בעניין איך בוצעים על הפת, פרוסה או שלימה (ראו סנהדרין קב ע"ב על מנשה ששאל את רב אשי, שביקש לדון עליו אם הוא בן העולם הבא, אם הוא יודע מהיכן בוצעים את הפת, ראו דברינו מנשה מלך יהודה בדפים המיוחדים). עד שבא רב שלמן ועשה שלום בין התלמידים. ושוב גם כאן יש עוקץ בקשר בין המקרא למדרש. שהרי הוא מרמז בפירוש לפסוק במקרא ששולח דוד לנבל הכרמלי: "וְאֶמְרָתָם כֹּה לֵחֵי וְאֶתָּה שְׁלוֹם וְגִיתָךְ שְׁלוֹם וְכָל אֲשֶׁר לְךָ שְׁלוֹם" (שמואל א פרק כה פסוק ו). ונשאיר לקורא החרוץ לראות איזה מן שלום היה שם ומה העוקץ.